

Możliwości rewitalizacji terenu kopalni „Julia” w Wałbrzychu na tle wybranych przykładów europejskich

Possibilities of revitalization of the “Julia” colliery area on the background of selected european examples

Marek W. Lorenc¹, Adriana Wajsen²

¹Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Instytut Architektury Krajobrazu, pl. Grunwaldzki 24a, 50-363 Wrocław,
e-mail: marek.lorenc@up.wroc.pl

²Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Wydział Inżynierii Kształtowania Środowiska i Geodezji,
pl. Grunwaldzki 24a, 50-363 Wrocław

Abstract: This paper focuses on five regions that were created during the industrial revolution that specialized in mining: Cornwall, Wales, Wakefield, England, Linares, Spain and Poland. These communities have sought ways, with varying success, to regenerate their economies following mine closures by promoting mining heritage tourism. This paper, through five contrasting European case studies, will aim a value of the Lower Silesian (Poland) colliery in comparison the other European sites. The relict Cornish Mining Landscape was inscribed as a World Heritage Site in 2006 for its remarkable global contribution to deep lode tin and copper mining and steam engineering during the expansive period of industrialization c1780–1910. The Blaenavon Industrial Landscape World Heritage Site bears testimony to the contribution that Wales, dubbed ‘The First Industrial Nation’, made to the industrial revolution in coal mining and iron founding. ‘Big Pit’ is the National Coal Mining Museum of Wales, which was nominated for WHS status in 1999. Wakefield in Yorkshire is the next town, famous of Caphouse, the National Coal Mining Museum for England. Caphouse has a large interpretation centre, an extensive suite of colliery buildings, including an engine house, and underground experience that illustrates various bits of mining machinery. The landscape of the Linares-La Carolina lead mining district of Andalucía, Spain, is one of the most remarkable of its kind. Containing many buildings dating from the height of industrialization when Linares was one of the world’s foremost lead producers, there are plans to make this a World Heritage Site. The former ‘Julia’ Colliery, Wałbrzych, Poland, marked by its unique and iconic Malakov-type head frames, houses some of the most important coal mining machinery in Europe. There are plans to turn it into a major mining heritage tourist attraction for Lower Silesia.

Key words: mine, mining heritage, monument, revitalization, Europamines, Wałbrzych

Słowa kluczowe: kopalnia, dziedzictwo górnicze, zabytki, rewitalizacja, Europamines, Wałbrzych

Definicja i zakres rewitalizacji

Problematyka rekultywacji i rewitalizacji dotyczy praktycznie wszystkich terenów zabudowanych i zurbanizowanych, w tym terenów po działalności przemysłowej. Rewitalizacja takich obszarów jest procesem złożonym, w którym uczestniczą różnego rodzaju organy administracji publicznej oraz podmioty gospodarcze. „Rewitalizacja” nie jest pojęciem zdefiniowanym w przepisach polskiego prawa i nie jest również kategorią statystyczną. Obecnie brakuje jednoznacznych danych statystycznych, które określałyby skalę problemu rewitalizacji i rekultywacji terenów poprzemysłowych w Polsce.

„Rekultywacja” (*łac. re = znów + cultivo = uprawiam*) od początku związana jest z działalnością górniczą i odnosi się przede wszystkim do ochrony gruntów rolnych i leśnych. Definiuje ją ustawa o ochronie gruntów rolnych i leśnych i pod pojęciem tym rozumie się nadanie lub przywracanie gruntom zdegradowanym albo zdewastowanym wartości użytkowych lub przyrodniczych przez właściwe ukształtowanie rzeźby terenu, poprawienie właściwości fizycznych i chemicznych, uregulowanie stosunków wodnych, odtworzenie gleb, umocnienie skarp oraz odbudowanie lub zbudowanie niezbędnych dróg (ustawa z dnia 3 lutego 1995 r.).

Pojęcie „rewitalizacja” (*łac. re = znów + vita = życie*), czyli „ożywienie”, jest to działanie skupione na zdegradowanym obiekcie, którego celem jest przywrócenie jego pierwotnego stanu i funkcji bądź też znalezienie dla niego nowego zastosowania i doprowadzenie do stanu, w którym obiekt ten staje się wartościowy i funkcjonalny. Termin „rewitalizacja” jest najczęściej stosowany w odniesieniu do miasta lub zespołów obiektów budowlanych, które w wyniku przemian gospodarczych, społecznych, ekonomicznych i innych, utraciły częściowo swoją pierwotną funkcję i przeznaczenie. Rewitalizacja jest w tym znaczeniu zespołem działań z zakresu budownictwa, planowania przestrzennego, ekonomii i polityki społecznej, których celem jest doprowadzenie do ożywienia, poprawy estetyki, funkcjonalności, wygody użytkowania i jakości życia w rewitalizowanym zespole.

Według „Programu rządowego dla terenów poprzemysłowych” z dnia 27 kwietnia 2004 r. rewitalizacja obejmuje kompleksowe, zintegrowane, kilkuletnie, lokalne programy inicjowane przez samorząd terytorialny dla realizacji działań technicznych, gospodarczych i społecznych, przy uwzględnieniu zasad spójności terytorialnej i ochrony środowiska naturalnego, na zróżnicowanych obszarach.

Podsumowując, rewitalizacja jest pojęciem znacznie szerszym ze względu na wieloaspektowość działań (w zakresie planowania przestrzennego, ochrony środowiska, ekonomii i polityki społecznej) i należy przyjąć, że do procesu rewitalizacji włączyć się powinny różnego rodzaju i szczebla organy administracji publicznej, począwszy od jednostek samorządu terytorialnego, a kończąc na centralnych organach administracji rządowej. Narzędziem wspierającym rewitalizację terenów poprzemysłowych są instrumenty ekonomiczne w postaci podatków od nieruchomości, co jest zakresem działań samorządu gminnego. Administracja rządowa może przyczynić się do rewitalizacji poprzez prowadzenie odpowiedniej polityki w dziedzinie pozyskiwania potencjalnych inwestorów.

Głównym celem rewitalizacji obszarów poprzemysłowych jest zmiana dotychczasowych funkcji i adaptacja terenu oraz znajdujących się tam obiektów poprzemysłowych na cele: usługowe, gospodarcze, społeczne, edukacyjne, zdrowotne, rekreacyjne, kulturalne, turystyczne itp. Priorytetowo będą traktowane projekty dostarczające funkcje gospodarcze. Istotne będzie też włączenie obszarów poprzemysłowych i powojkowych znajdujących się w miastach w jeden organizm miejski, poprzez odpowiednie zagospodarowanie terenu. W ramach tego działania szczególna uwaga zostanie zwrócona na kwestię ochrony środowiska naturalnego, przyczyniającą się do rekonwersji terenu poprzez tworzenie stref zieleni (w szczególności zalesianie) oraz rozbiórkę niepotrzebnych instalacji w celu nadania tym obszarom nowej funkcji społeczno-gospodarczych. Tereny poprzemysłowe poddawane rewitalizacji muszą zostać wyznaczone przez gminę i powiat w trakcie przygotowania lokalnego programu

rewitalizacji. Programy te muszą być zgodne ze strategiami rozwoju województw i powinny być przekazane wraz z wnioskami aplikacyjnymi do Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, po uprzednim zatwierdzeniu uchwałą Rady gminy lub rady powiatu, za pośrednictwem urzędów marszałkowskich. Warunkiem wykonania inwestycji w związku z rewitalizacją terenów poprzemysłowych jest to, aby przewidywane inwestycje wynikały z lokalnych programów rewitalizacji.

Projekty rewitalizacji obszarów poprzemysłowych obejmują następujące działania:

- remonty, izolacje, prace rozbiórkowe, przebudowę lub adaptację budynków, obiektów, infrastruktury i urządzeń poprzemysłowych w celu ich wykorzystania np. na biura, pomieszczenia konferencyjne, warsztaty itp.,
- odpowiednie zagospodarowanie terenu i wykorzystanie pustych przestrzeni,
- wyburzanie budynków w celu uzyskania terenów pod cele usługowe, kulturowe, edukacyjne, gospodarcze, turystyczne lub rekreacyjne,
- renowację i prace konserwatorskie budynków, infrastruktury o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym (np. obiektów z zakresu ochrony dziedzictwa przemysłowego) wraz z zagospodarowaniem przyległego otoczenia,
- zalesianie oczyszczonego obszaru, zakładanie parków w celu nadania nowych funkcji turystycznych bądź rekreacyjnych,
- remonty, przebudowę infrastruktury komunalnej (np. sieci wodociągowej, kanalizacyjnej, oczyszczalni ścieków) znajdującej się na terenie rewitalizowanym,
- rekultywację gruntów, usuwanie materiałów niebezpiecznych, jeżeli stanowi to niezbędny element realizacji lokalnego programu rewitalizacji,
- budowa systemów monitoringu i oświetlenia w celu tworzenia stref bezpiecznych.

Wybrane przykłady rewitalizacji terenów pokopalnianych

Program rewitalizacji terenów poprzemysłowych jest we wszystkich krajach europejskich podobny; podobne elementy mają też wykonywane w tych krajach projekty. Dobre przykłady odpowiednich praktyk w aspekcie rewitalizacji obiektów pozostałych po likwidacji przemysłu wydobywczego można znaleźć m.in. na Wyspach Brytyjskich i w Hiszpanii (Schwartz, Lorenc 2008).

Górnictwo kruszcowe Kornwalii miało w XIX w. wręcz wzorcowy charakter (Schwartz 2008). Ze względu na skomplikowane warunki geologiczne występowania kruszonośnych żył, ówczesni górnicy wyspecjalizowali się w zakładaniu kopalń w nadzwyczaj niebezpiecznych i niedogodnych do tego celu miejscach. Wiele z nich znajduje się na północnym wybrzeżu, gdzie szyby kopalniane drążono tuż przy krawędzi skalnego klifu, wznoszącego się na wysokość kilkudziesięciu metrów nad oceanem, po czym podziemne chodniki wykonywano pod dnem oceanu.

Ostatnie kopalnie cynku zamknięto w Kornwalii w 1990 r. i od tego czasu bogaty gospodarczo region zaczął odczuwać skutki bezrobocia. Niektóre kopalnie utrzymuje się w nadziei powrotu do eksploatacji, zwłaszcza że strategiczna wartość cyny w przemyśle elektronicznym jest nie do przecenienia. Kopalnia Geevor, zamknięta 16.02.1990 r. jako jedna z ostatnich, trzy lata później została przekształcona w centrum informacji i edukacji o górnictwie (Schwartz 2006). Znaczna większość maszyn i urządzeń do przerobu rudy pozostała na miejscu i po części funkcjonuje, ukazując turystom, jak przebiegał proces technologiczny od wydobycia rudy w kopalni, przez etap jej przeróbki, pakowanie koncentratu cynowego, aż do jego przygotowania do wytopu. Trasa dydaktyczna jest bardzo dobrze przygotowana, a wśród odwiedzających znaczną liczbę stanowią zorganizowane grupy młodzieży szkolnej (fot. 1).

Fot. 1. Rekonstrukcja koła wodnego i stampów. Geevopr (Kornwalia) (fot. autor)
Phot. 1. Reconstruction of the water-wheel and stamps. Geevor (Cornwall)

Fot. 2. Drewniane maszyny do grawitacyjnej separacji rudy cyny. King Edward Mine (Kornwalia) (fot. autor)
Phot. 2. Wooden machine for gravitational tin-ore separation. King Edward Mine (Cornwall)

Drugą zlikwidowaną w tym rejonie kopalnią była South Crofty, na której terenie znajduje się unikatowy eksponat. W zamkniętym i skutecznie zabezpieczonym budynku dawnej siłowni przechowywany jest zatrzymany w 1955 r., prawidłowo zakonserwowany i do dziś pozostający w doskonałym stanie olbrzymi silnik parowy. Ten „gigant” o cylindrze średnicy 2 m i wysokości 3,9 m z szybu „Robinson” głębokości 768 m pompował wodę ramieniem o wadze 38 ton. Silnik zostanie odnowiony i zasilany sprężonym powietrzem będzie uruchomiony jako część nowo powstającego Centrum Dziedzictwa Górniczego „Heartlands”.

W pobliżu położona jest kolejna zlikwidowana kopalnia King Edward Mine, której egzystencja zależy od wytrwałej pracy kilkorga wolontariuszy. Wielkim atutem obiektu jest bogata kolekcja muzealna, w której na pierwszy plan wysuwają się dwa oryginalne, drewniane urządzenia do separacji rozdrobnionej rudy. Są to jedyne zachowane w Europie urządzenia tego typu przez cały czas pozostające w tym samym pomieszczeniu (fot. 2). Pozostałe urządzenia są na bieżąco rekonstruowane, a w pracach tych wielką pomocą służy wolontariuszom starszy pan, ostatni pracownik tej kopalni, którego zadaniem była konserwacja maszyn. Chlubą kolekcji jest silnik parowy, który w ostatnich latach udało się sprowadzić z powrotem do King Edward Mine. Przedtem był zainstalowany w innej brytyjskiej kopalni.

Nie mniejsze zainteresowanie wzbudzają niekompletne pozostałości po XIX-wiecznych kopalniach w formie pojedynczych zabudowań maszynowni parowych, kotłowni oraz zakładów przerobczych. Obiekty te zaznaczają się w krajobrazie Kornwalii charakterystycznymi, wysokimi kominami, które w bezdrzewnym terenie widoczne są z bardzo daleka. Wszystkie tego typu zabytki dawnej architektury przemysłowej otoczone są opieką konserwatorską. Przy wielu z nich umieszczono szczegółowe opisy i szkice objaśniające odwiedzającym znaczenie miejsca, w którym się znajdują. Inne obiekty przemysłowe, położone z dala od współczesnych dróg i uczęszczanych szlaków, po wpisaniu w 2006 r.

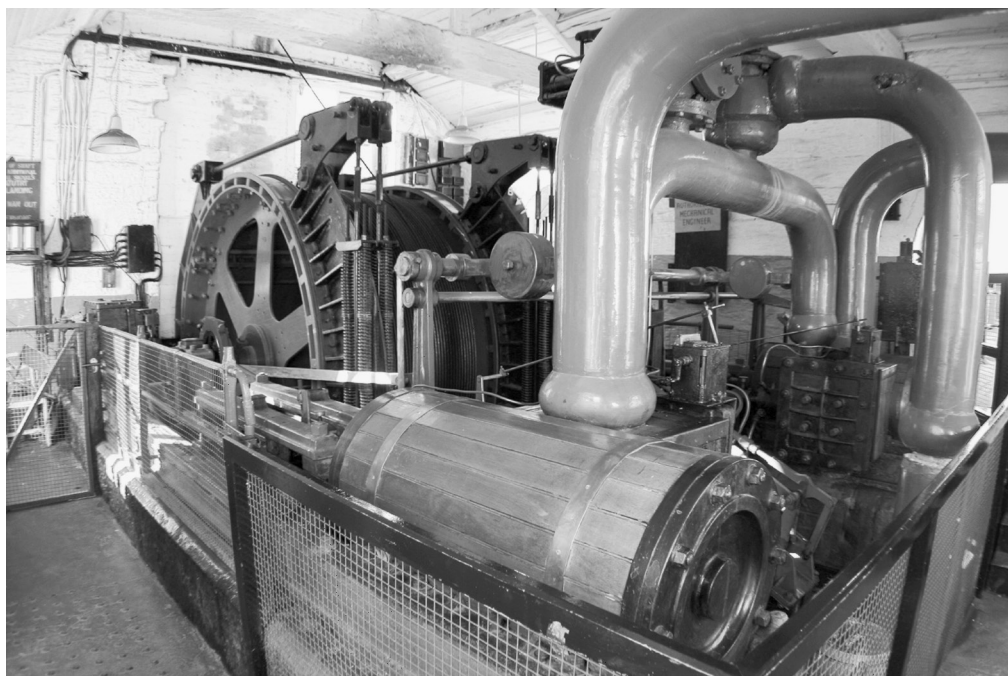
Fot. 3. Wieża maszyny wyciągowej. Caphouse (Anglia) (fot. autor)
Phot. 3. The head-frame of the winding shaft. Caphouse (England)

Krajobrazu Górniczego Kornwalii i Zachodniego Devonu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, są sukcesywnie zabezpieczane, konserwowane, opisywane i udostępniane do zwiedzania.

Drugim na Wyspach Brytyjskich obiektem wpisanym na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w 2000 r. jest Państwowe Muzeum Górnictwa Węglowego Walii „Big Pit”, leżące na terenie górniczego zagłębia Blaenavon (Barber 2002). Znajduje się tutaj bardzo dobrze zorganizowane centrum, oferujące krótką, ale doskonale zaaranżowaną podziemną trasę turystyczną, a następnie muzeum, mieszczące się w odnowionych względnie przebudowanych dawnych budynkach kopalni. Zagospodarowanie całego terenu oraz jego zaplecza pod kątem odwiedzin turystów może służyć za wzór przy tego typu realizacjach. Warto zwrócić uwagę na fakt, że projekt „Big Pit” miał charakter pakietowy, w ramach którego znaczna część środków była przeznaczona na odbudowę wielu obiektów w pobliskim miasteczku Blaenavon, których geneza ściśle wiązała się z historią lokalnego górnictwa.

Następne stanowisko zabytkowej architektury przemysłowej leży w hrabstwie Yorkshire, w okolicach Wakefield. Jest to Państwowe Muzeum Górnictwa Węglowego Anglii w Caphouse. Tutaj, podobnie jak w „Big Pit”, odwiedza się znakomicie zaaranżowane i zorganizowane stanowisko dziedzictwa górniczego, którego mocnymi atutami były: ciekawie przygotowana trasa podziemna, bogactwo sprzętu mechanicznego (fot. 3), w tym zachowany w bardzo dobrym stanie XIX-wieczny silnik parowy maszyny wyciągowej (fot. 4), oraz edukacyjna trasa ekologiczna, ukazująca proces odwadniania kopalni, a następnie odżelaziania i oczyszczania wypompowywanej wody. Bardzo ważnym elementem całego kompleksu jest nowoczesnie urządzone centrum interpretacyjne rozlokowane w licznych pokopalnianych budynkach, oferujące bogate ekspozycje i multimedialne prezentacje.

W trakcie oczekiwania na wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, po złożeniu odpowiedniej dokumentacji, jest obszar górniczy Linares-La Carolina w południowej Hiszpanii (Pérez Sanchez,

Fot. 4. Parowa maszyna wyciągowa. Caphouse (Anglia) (fot. autor)
Phot. 4. Winding horizontal steam engine. Caphouse (England)

Fot. 5. Kamienna wieża wyciągowa. Linares (Hiszpania) (fot. autor)
Phot. 5. Stony winding tower. Linares (Spain)

Schwartz 2006). Na rozległym terenie rozciągającym się zgodnie z przebiegiem bogatych w kruszec żył, znajdują się liczne kopalnie ołowiu, które w XIX w. były chlubą tej części Andaluzji. W tym czasie miejscowość Linares była prężnym centrum przemysłowym, w którym oprócz kopalń funkcjonowały liczne huty oraz fabryki produkujące silniki parowe, pompy i wiele innych urządzeń na potrzeby górnictwa. W celu promocji bogatej historii tego regionu zaadaptowano budynek dawnej rampy wyładunkowej przy kolejowej „Stacji Madryt” w Linares. Powstało tu nowoczesne Centrum Interpretacyjne Krajobrazu Górniczego oferujące bogatą ekspozycję edukacyjną, wykorzystującą najnowsze techniki elektroniczne i multimedialne. Głównym elementem ekspozycji jest model zagłębia Linares-La Carolina z lokalizacją wszystkich występujących na tym terenie kopalń, zakładów przeróbczych i hut ołowiu (fot. 5). W innej części miasta, na obszarze dawnej huty „La Cruz” powstaje właśnie również nowoczesne Centrum Interpretacji Metalurgii (fot. 6). W odbudowanej już wieży do produkcji śrutu będzie zrekonstruowana cała linia produkcyjna, ukazując zwiedzającym, w jaki sposób produkowano rozmaitej wielkości „ołowiane kulki”.

Rewitalizacja terenu kopalni „Julia”

Krajobraz kulturowy Kotliny Wałbrzyskiej ukształtował się w XIX w., nowe budowle, konstrukcje oraz ciągi komunikacyjne wynikające z postępu technicznego i cywilizacyjnego były na początku lat 90. XX w. w całości zachowane. W związku z restrukturyzacją przemysłu niezbędne było dokonanie wyboru tych obiektów, które należało objąć ochroną jako świadectwa dziedzictwa przemysłowego. Zespół składający się z historyków techniki i górnictwa Politechniki Wrocławskiej, kierownictwa kopalni i muzeum miejskiego, konserwatora zabytków oraz przedstawicieli samorządu miasta zdecydował, że najlepszą formą ochrony dziedzictwa przemysłowego w Wałbrzychu będzie utworzenie na bazie reprezentatywnego zespołu przemysłowego muzeum z nowoczesnym, atrakcyjnym programem działania. Dla ochrony i dokumentowania znaczącej roli cywilizacyjnej przemysłu w rejonie Wałbrzycha i jego europejskiego charakteru wybrany został zespół budynków powierzchniowych kopalni „Julia”. W dniu 1 marca 1995 r. utworzono przy Muzeum Okręgowym w Wałbrzychu Oddział Muzeum Przemysłu i Techniki, zlokalizowany pierwotnie przy szybie „Jan” kopalni „Julia”. Po zamknięciu kopalni w 1996 r. Muzeum Przemysłu i Techniki przeniesiono do budynku zespołu „Julia” przy ulicy Wysockiego w Wałbrzychu i udostępniono do zwiedzania. Przede wszystkim skupiono się na ochronie zabytków związanych z górnictwem, ponieważ właśnie ta gałąź przemysłu dominowała na tym obszarze i pierwsza została wyznaczona do całkowitej likwidacji (Rozpędowski 1997, Piątek, Piątek 2005).

Zespół wydobywczo-przeróbczy „Julia” charakteryzuje się wartościami poznawczymi z dziedziny rozwoju myśli technicznej i metod produkcji w wałbrzyskim rejonie złóż węgla kamiennego w XIX i XX w. Zabudowa kopalni reprezentuje rozwiązania powszechnie stosowane od połowy XIX w. po lata 20. XX w. i jest świadectwem zmian, jakie zachodziły w technologii wydobycia węgla. Stanowi zwarty kompleks

Fot. 6. Rewitalizacja XIX-wiecznej huty ołowiu. Linares (Hiszpania) (fot. autor)
Phot. 6. Revitalization of the 19th Century lead-foundry. Linares (Spain)

budynków przemysłowych połączonych ze sobą funkcjonalnie, które umożliwiały realizację pełnego cyklu wydobywania węgla, przygotowania go do zbytu i do koksowania. Pod względem stylistycznym architektura obiektów kopalnianych dostosowana została do reguł powszechnie przyjętych pod koniec XIX i na początku XX w. Dzięki temu obiekty powstałe w XIX w. przyjęły stylistykę historyzmu, natomiast budynki wzniesione w XX w. przyjmowały stylistykę neoklasycyzmu (np. łaźnia oraz siłownia II) i modernizmu.

Wojewódzkiego Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu na podstawie zebranych materiałów stwierdził, że cały zespół, jak też wchodzące w jego skład poszczególne budowle są charakterystyczne i reprezentatywne dla procesu rozwoju techniki, technologii i architektury przemysłowej. Przedmiotowy zespół jest istotnym i znaczącym przykładem przemian techniki i technologii pozyskiwania węgla we wspomnianym wyżej okresie. Obejmuje logicznie i historycznie ukształtowane dzieła związane z jego wydobywaniem i przerobem węgla. Całe założenie stanowi świadectwo minionej epoki, którego zachowanie, ze względu na posiadane wartości historyczne i artystyczne, leży w dobrze pojętym interesie społecznym.

Dla Muzeum Przemysłu i Techniki została opracowana przez pracowników Instytutu Historii Architektury i Sztuki Politechniki Wrocławskiej „Koncepcja Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu” (Gerber 1995), w której przedstawiono zarys rozwoju przemysłowego na terenie Wałbrzycha oraz kształtowanie się krajobrazu kulturowego, które to zagadnienia powinny być badane i upowszechniane przez pracowników muzeum. Uzasadniono celowość zachowania zespołu górniczego „Julia” oraz przedstawiono ogólny kierunek działalności i rozwoju muzeum. Omówione zostały też walory zabytkowe poszczególnych budynków kopalnianych, historia ich powstania, wyposażenia, rola w ciągu technologicznym kopalni i ich wartość muzealna. Zespół kopalni „Julia” jest unikatowym przykładem zachowania układu powierzchniowych budowli kopalnianych, otoczonych nowymi budynkami i ciągami komunikacyjnymi, które nie naruszyły jednak pierwotnego układu architektonicznego, powodując jedynie zagęszczenie placu

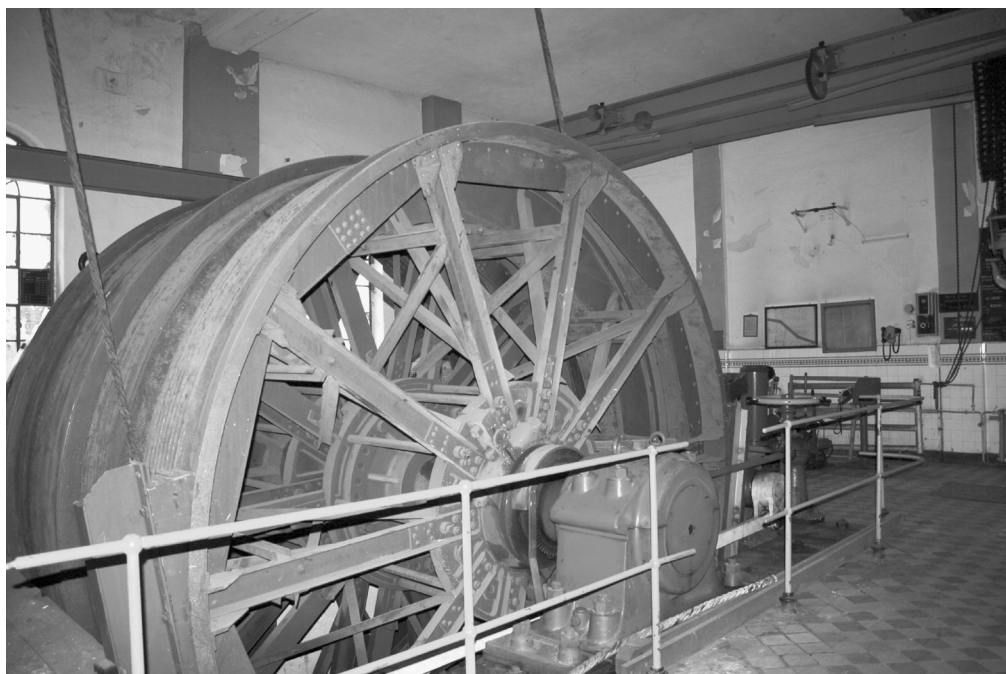

Fot. 7. Wieże typu Malakow w kopalni „Julia” (Wałbrzych) (fot. autor)
Phot. 7. Malakov-type towers in the Julia colliery (Wałbrzych)

kopalnianego. Zespół budynków na terenie placu kopalnianego jest materialnym dokumentem przemian technicznych i technologicznych. Według Sloty (2001), wybitnego znawcy zabytków techniki, układ zachowanego zespołu trzech wież szybowych typu Malakow (fot. 7), położonych blisko siebie, jest jedyny na świecie. Do najbardziej interesujących obiektów zespołu należy również „Lisia Sztolnia”, oddana do użytku w 1794 r., w której po raz pierwszy w Europie zastosowano wodny transport węgla w łodziach.

Zgodnie z koncepcją opracowaną dla muzeum, wytycznymi konserwatorskimi i innymi materiałami, do zadań muzeum należy rejestrowanie i gromadzenie opracowań naukowych, eksponowanie budynków, konstrukcji i eksponatów związanych z gałęziami przemysłu, a w szczególności: przemysłu górniczego, koksowniczego, ceramicznego, włókienniczego, metalowego i energetycznego (fot. 8–9). Szczególną uwagę należy zwrócić na potrzebę prowadzenia badań naukowych nad historią industrializacji i urbanizacji rejonu wałbrzyskiego, warunków pracy i życia pracowników w okresie ostatnich dwustu lat.

Ze względu na bogactwo i różnorodność znajdujących się na terenie zespołu „Julia” obiektów zabytkowych, przedstawiona została propozycja kilku tras, z możliwością zmiany przebiegu zwiedzania, zależnie od wieku, kondycji fizycznej zwiedzających, jak również od pogody i pory roku. Założono, że jednocześnie muzeum będzie centralnym ośrodkiem, wokół którego rozwinie się bogata gama urządzeń i instytucji usługowych, nie zawsze związanych organizacyjnie z muzeum, ale współtworzących atmosferę przyjemnego pobytu i intelektualnego rozwoju dla zwiedzających. W propozycji tej zwrócono uwagę na konieczność prezentowania całego wałbrzyskiego dziedzictwa przemysłowego *in situ*, w jego naturalnym otoczeniu, co jest zgodne z zapisem w wytycznych konserwatorskich do planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Wałbrzycha, z opracowanym nowym programem użytkowym przez nadanie mu funkcji muzealnych, dydaktycznych, naukowych, turystycznych, rekreacyjnych, rozrywkowych i handlowych. W poszczególnych budynkach na omawianym obszarze, które nie będą

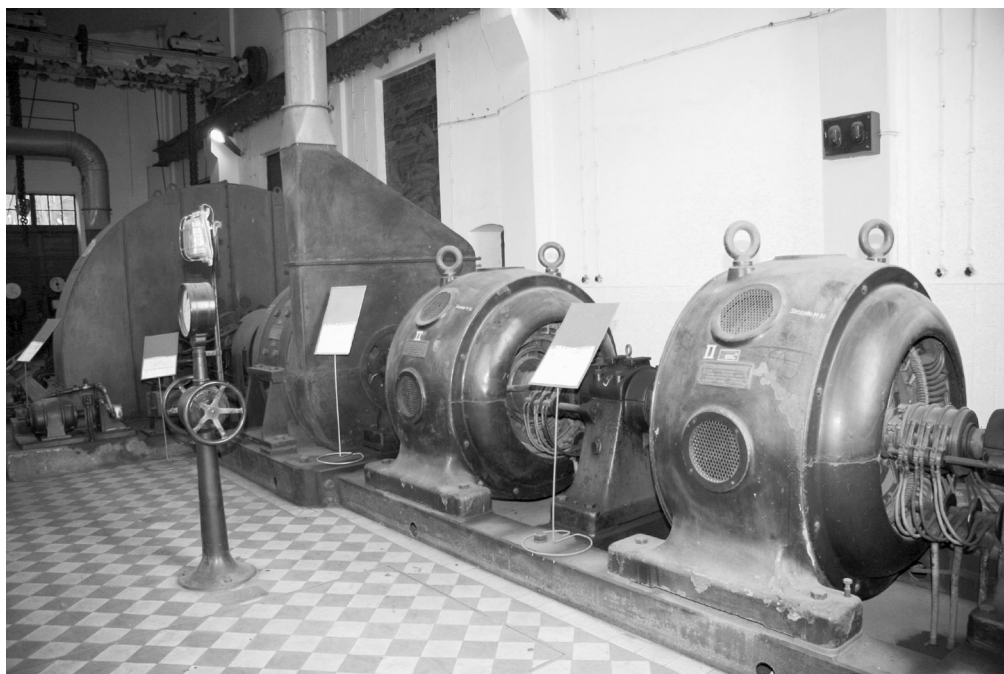
Fot. 8. Elektryczna maszyna wyciągowa (Wałbrzych) (fot. autor)
Phot. 8. Electric winding engine (Wałbrzych)

zagoszpodarowane przez muzeum, powstaną sale konferencyjne, punkty gastronomiczne, wytwórnie pamiątek oraz punkty ich sprzedaży. Atrakcyjne i dobrze utrzymane tereny zieleni, założone w pobliżu trasy dydaktyczno-turystycznej miały być miejscem spotkań. Obszar Muzeum Przemysłu i Techniki wraz z otaczającym krajobrazem kulturowym miał być postrzegany jako produkt turystyczny promujący miasto.

Z powodu małej ilości środków finansowych przyznawanych muzeum, które były i są niewystarczające do wdrożenia pełnego programu, od czasu zamknięcia kopalni przed ponad dziesięć laty do dziś wiele cennych urządzeń i budowli nadal niszczeje. W muzeum znajdują się tylko obiekty górnicze, inne gałęzie przemysłu albo zlikwidowano, albo ich zabytkowe wyposażenie uległo zniszczeniu. W Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu powielono błąd, z którym spotykamy się w wielu innych muzeach tworzonych w dawnych zakładach przemysłowych: kierownictwo muzeum oddano w ręce byłych, emerytowanych pracowników tych zakładów, którzy byli zasłużeni dla zakładu czynnego, którzy są specjalistami w swoim zawodzie, ale nie są ani muzealnikami, ani pracownikami naukowymi potrafiącymi prowadzić taką instytucję.

Współcześnie muzealnictwo obejmuje też ochronę dziedzictwa przemysłowego. Jest to dynamicznie rozwijająca się dziedzina wiedzy, która wymaga stałego doszkalania pracowników. Szczególnie w pierwszej fazie niezbędni są pracownicy o predyspozycjach organizacyjnych podchodzący z zapałem do rozwiązywania kolejnych trudnych spraw związanych z działalnością i funkcjonowaniem muzeum.

Prezentowanie i ochrona dziedzictwa przemysłowego to trudne zadanie, dla wielu architektura przemysłowa nie przedstawia żadnej wartości, bo mało ludzi nauczyło się patrzeć na budynki przemysłowe, maszyny i urządzenia jako na charakterystyczny produkt, mający szczególne walory estetyczne. Estetyka budowli przemysłowych została w czasie ich czynnego użytkowania przytłoczona negatywnym oddziaływaniem na środowisko pracujących maszyn i urządzeń. Takie zakłady były

Fot. 9. Hala generatorów (Wałbrzych) (fot. autor)
Phot. 9. House of electric generators (Wałbrzych)

dostępne tylko dla wąskiego grona ludzi tam pracujących – dla wszystkich pozostałych były po prostu niedostępne. W chwili obecnej jest okazja, aby przybliżyć je społeczeństwu i wskazać na ich wpływ na rozwój gospodarczy i cywilizacyjny kraju. Wskazać na ich walory estetyczne oraz na możliwość ich rewitalizacji i adaptacji do współczesnych wymogów i oczekiwań. W tym celu należałoby przygotować nowy plan minimum i nową koncepcję, z uwzględnieniem poprzednich planów realizacji poszczególnych zagadnień. Dzięki środkom finansowym (starania o fundusze unijne zakończyły się powodzeniem) część budynków i budowli jest wprawdzie w dobrym stanie technicznym, ale prawie każdy z nich wymaga remontu dachu i innych elementów konstrukcyjnych. Niezbędna jest też właściwa opieka merytoryczna ze strony pracowników naukowych odpowiednich specjalności.

Literatura

- Barber C. 2002. Exploring Blaenavon Industrial Landscape World Heritage Site. Blorenge Books, Abergavenny, p.12.
- Gerber M. 1995. Koncepcja Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu. Muzeum w Wałbrzychu, Wałbrzych–Wrocław.
- Pérez S.A.A., Schwartz S.P. 2006. Mining a Shared Heritage: the Cornish and the Lead Mines of Linares, Spain. *Journal of the Cornwall Family History Society* 19, s. 2–5.
- Piątek E., Piątek Z. 2005. Kopalnia Węgla Kamiennego „Thorez” – „Julia” w Wałbrzychu (1561–1996). *Przegląd Górniczy* 10.
- Rozpędowski J. 1997. Historyczne okręgi przemysłowe w okresie dezindustrializacji. *Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej, Wałbrzych, 18–20 września 1996, Wrocław*, s. 11.
- Schwartz S.P. 2006. *Harnessing the Potential of the Cornish Overseas: A Preliminary Overseas Marketing Strategy for the Cornwall and West Devon Mining Heritage Site (WHS)*. Cornwall County Council, Truro.
- Schwartz S.P. 2008. *Voices of the Cornish Mining Landscape*. Cornwall County Council, Truro.
- Schwartz S.P., Lorenc M.W. 2008. From mining the landscape to mining wallets: mining heritage tourism in four European regions. *International conference „Geotourism and Mining Heritage”, Kraków, 26–28.06.2008*.
- Slotta R. 2001. Zabytkowe zakłady górnicze jako pomniki kultury ze szczególnym uwzględnieniem „Lisiej Sztolni” w Wałbrzychu. *Międzynarodowa Konferencja pt. „Lisia Sztolnia jako zabytek techniki europejskiego dziedzictwa kulturowego”*.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2001 r. nr 62 poz. 627 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. – o ochronie gruntów rolnych i leśnych. Tekst jednolity (Dz.U. z 2004 r. nr 121 poz. 1266 z późn. zm.).